

До спеціалізованої вченої ради
Д 26.867.01
**Інститут законодавства Верховної Ради
України**

02000, м. Київ, провулок Несторівський, 4

В І Д Г У К

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора

Запари Світлани Іванівни

на дисертацію Мельника Ярослава Ярославовича

**«БЕЗПЕКА ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЕ
ДОСЛІДЖЕННЯ»**,

подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

Актуальність теми дисертаційного дослідження Мельника Я.Я. не викликає сумнівів. З одного боку, цілком назріла необхідність (так би мовити, «внутрішньогалузева») забезпечення належного правового регулювання цивільних процесуальних відносин та стану цивільної процесуальної форми, забезпечення єдності судової практики. З іншого боку, не менш актуальними проблемами постала нагальна потреба змодельювати якісний та дієвий теоретико-правовий, структурно-системний процесуальний *концепт* забезпечення безпеки системи цивільного процесу, від електронного суду – до удосконалення механізмів адаптації цивільного процесуального законодавства до вимог ЄС, гармонізації його із кращими практиками ЄСПЛ. Це має призвести до формування належного процесуально-правового інструментарію комплексного усунення проблем у цивільному процесі, пов'язаних із розглядом і вирішенням судом цивільної справи, як і стосовно

проблем, пов'язаних із забезпечення стабільності судової практики, дотриманням Україною ЄС стандартів при здійсненні правосуддя у цивільних справах. Водночас, ці питання мають розглядатися крізь призму більш широких проблем – юридичного процесу в цілому, забезпечення національної безпеки.

Слід констатувати відсутність до останнього часу в Україні єдиних комплексних дослідження, які були б проведені з глибоким теоретичним обґрунтуванням проблем цивільного процесу в контексті теорії юридичного процесу. Адже дійсно, чимало проблемних питань, що назріли в процесуальному праві, витікають не тільки з відсутності нормативного правового регулювання, оцінки та ефективних способів системного (комплексного) вирішення проблем, але й пов'язані із оцінкою системи, як каркасної будови цивільної процесуальної форми та процесуального режиму юридичних процедур, юридичних конструкцій.

Варто звернути увагу на те, що переважна більшість дисертаційних робіт з цивільного процесу орієнтована на опрацювання конкретних проблем в межах окремого того чи іншого галузевого цивільного процесуального інституту чи то їх групи. При цьому нерідко поза увагою дослідників залишаються загально-теоретичні, а по суті – фундаментальні, системні аспекти проблем галузевих юридичних конструкцій внутрішньої будови системи цивільного процесу, юридичної процедури, як в епістемологічному так й в інструментальному сенсі.

Аналіз структури дисертації, послідовності і динаміки розкриття проблеми у розділах та підрозділах роботи, теоретична та емпірична база, методологічна основа дають підстави для висновку про достатній **ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій.**

Значною мірою це обумовлюється характером нормативного матеріалу, використаних джерел. Адже окрім праць з загальної теорії держави і права та цивільного процесуального права, дисертантом використано наукові праці з

філософії права, конституційного права, юридичної психології та юридичної конфліктології.

Масив літератури, який опрацьований дисертантом, є доволі широким, становить 456 найменувань джерел, посеред яких праці провідних вітчизняних та зарубіжних дослідників, зокрема англомовні видання.

Дисертація базується на матеріалах національної та міжнародної судової практики. Аналізуються рішення Конституційного Суду України, судів загальної юрисдикції, Верховного Суду. Приділяється увага матеріалам узагальнень та аналізу стану судової практики, локальних нормативних актів судової влади. Це свідчить про достатній рівень правової обізнаності дисертанта у питаннях, які ним досліджувалися.

В ході дослідження, дисертантом використовувалися системний, діалектичний, функціональний, аксіоматичний, порівняльно-правовий, теоретико-прогностичний та інші наукові методи дослідження

Водночас, використання зазначених методів надало можливість автору провести правову характеристику юридичних конструкції та юридичного процесу цивільного процесу, виявити його аномалії, виділити сегменти проявлення безпекового феномену, а також, вказати на недосконалість, колізійність чинного цивільного процесуального законодавства України, виявити у ньому системні прогалини.

Слід звернути увагу на положення, які безперечно свідчать про **наукову новизну** дисертації. Посеред них варто окремо виділити положення, які заслуговують на особливу увагу, а саме те, що дисертантом:

(1) обґрунтовано, що «...*юридичний процес в процесуальному праві* слід розуміти як *поліморфну юридичну конструкцію...*», яка обумовлюється характерними (властивими) макро- та мікро- рівнями. Визначається, що такі рівні «...*вимагають забезпечення безпеки правового регулювання на кожному із них...*», в силу того, що така юридична конструкція, очевидно, є здатною до забезпечення сприятливого клімату стосовно комплексів процесів, заходів чи то форм, що спрямовані на «...*унормування*

інструментального забезпечення процесуальної форми, юридичних конструкцій та процедури у ній, забезпечення належного процесуального режиму, як під час розгляду і вирішення судової справи судом, так і стосовно забезпечення належного та своєчасного контролю по судовому керівництву, реалізації прав та обов'язків учасниками юридичного (судового) процесу....» (с.72 дисертації). За такого підходу стає очевидним взаємозв'язок юридичного процесу та цивільної процесуальної форми, її юридичних конструкцій, їх зв'язок із галузевим та міжгалузевим нормативно-правовим регулюванням цивільних процесуальних відносин та дії системи цивільного процесу, її місця в системі права;

(2)*заслуговує на увагу розуміння того, що «конфліктом у цивільному процесі» є «...процесуальне протистояння учасників цивільної справи, що засноване на принципі змагальності, зумовленого процесом доказування, при реалізації цивільних процесуальних прав, свобод та інтересів стосовно предмету цивільно-правового спору, а також стосовно тлумачення та застосування норм права...» (с.264–265 дисертації). Це приводить до однозначного висновку у тому, що цивільне судочинство потребує відповідних та належних механізмів та процедур врегулювання конфліктів під час вирішення спору судом;*

(3)*визначено, що феномен безпеки в цивільному процесі, характеризується як «...особливий стан процесуальної захищеності судом цивільної процесуальної форми та створенням судом належних умов для ефективного та якісного здійснення цивільного судочинства, забезпечення охорони та реалізації процесуальних прав, обов'язків та інтересів учасників цивільної справи....» (с.170 дисертації). Таке положення щонайменше дає уявлення про найбільш ідеальний, бажаний стан, якого повинен намагатися досягнути суд при здійсненні цивільного судочинства; стан, який повинен бути орієнтиром на забезпечення судової політики при здійсненні цивільного судочинства; як і орієнтування науковців в аксіологічному аспекті на судову форму захисту.*

Досить вдалими та цікавими, на нашу думку, є положення стосовно з'ясування онтологічної сутності «проблем» в цивільному процесі, яка сприймається дисертантом як певною «... юридичною симптоматикою прояву феномену його небезпек, які проявляються через вираз: процесуальних конфліктів, процесуальних ризиків та ускладнень в ході підготовки, розгляду та вирішення цивільної справи судом; забезпечування виконання судового рішення тощо та які характеризуються (а) недосконалою юридичною технікою при викладенні процесуальної норми, що призводить до її неефективності, декларативності, через втрату мети (адресності), нівелювання (розмивання) процесуальних інститутів в спроможності охопити ними макро-завдання цивільного процесу (юридичної процедури); (б) незбалансованістю та слабкістю процесуальних інструментів; (в) відсутністю інструментів для оперативної уніфікації процесуальної форми на інституційних рівнях його системи...» (с.166–167 дисертації) тощо. Слід погодитись з дисертантом, що такий підхід дає можливість локально та, водночас, системно розкрити проблеми, що криються в юридичній техніці, юридичних конструкціях та юридичному процесі цивільного процесуального права, а, власне – віднайти об'єкт та предмет несприятливих умов та аномальних явищ системно.

Наявність в роботі зазначених вище та інших наукових положень дає підстави вказувати на те, що проведене Я.Я.Мельником дослідження містить необхідні елементи наукової новизни та характеризує роботу як таку, що дозволяє суттєво доповнити як доктрину цивільного процесуального права, так і загальну теорію держави і права.

Слід відзначити, що дисертаційне дослідження виконувалось відповідно до Пріоритетних напрямків розвитку правової науки на 2016–2020 роки, що затверджені Постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 03 березня 2016 року, згідно з вимогами Указу Президента України від 20 травня 2015 року № 276/2015 «Про стратегію реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015-2020

роки», а також з врахуванням Указу Президента України від 26 травня 2015 року № 287/2015 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України».

Тому отримані результати дослідження мають не лише теоретичне, але й чимале **практичне значення**, оскільки можуть бути використані для подальшого вдосконалення цивільного процесуального законодавства України, законодавства про національну безпеку, Стратегії та Доктрини національної безпеки України. Водночас, положення дисертаційного дослідження можуть бути використані при написанні розділів підручників і навчальних посібників з теорії права, цивільного процесу, стати підставою для формування спецкурсів із права цивільної процесуальної безпеки, процесуальної безпеки; як і при викладанні таких навчальних дисциплін, як от загальної теорії права, цивільного процесуального права, стати корисними у науково-дослідницькій роботі.

Піднята Мельником Я.Я. проблематика і виконана ним робота може закласти фундамент для виділення принципово нового напрямку в процесуальному праві – процесуальної безпеки, стати окремою частиною теорії юридичного процесу в галузі «загальній теорії права та держави», як навчального спецкурсу, або ж окремої частини із цивільного процесу, як самостійної галузі права. Очевидним видається і те, що запропонований дисертантом концепт безпеки в цивільному процесі може стати й основою для подальших наукових розвідок, які будуть відштовхуватися від загальних положень цієї дисертаційної роботи.

Основні результати дослідження пройшли **належну апробацію** у значній кількості наукових публікацій, зокрема: монографій та підручників, посібників, наукових статей, опублікованих в національних та міжнародних фахових виданнях, під час обговорення на конференціях.

Автореферат відповідає змісту дисертації, достатньою мірою розкриває її основні положення і загалом відповідає чинним нормативно-правовим

вимогам. Зміст дисертації відповідає науковій спеціальності 12.00.01, з якої вона й подана до захисту.

Разом з тим, позитивно характеризуючи основні концептуальні положення дисертаційного дослідження, варто звернути увагу на окремі протиріччя, спірні положення, які, на наш погляд, потребують додаткової аргументації, або ж, спонукають до уточнень, спеціальних пояснень, що можуть бути висловлені дисертантом під час захисту.

1. В дисертації зустрічаються три концептуальні погляди на питання безпеки у взаємозв'язку з цивільним процесом:

- цивільний процес, як механізм забезпечення національної безпеки;
- безпека самого цивільного процесу;
- реалізація безпекових функцій у цивільно-процесуальних формах.

При цьому, предметом дисертаційного дослідження є теоретико-правові аспекти безпеки цивільного процесу.

Враховуючи зазначене, на нашу думку, потребує уточнення ієрархія наведених поглядів, їх взаємозв'язок та підпорядкованість у контексті предмету дослідження.

2. Доволі критично слід поставитися до позиції дисертанта стосовно того, що категорія «ризик» в цивільному процесі відноситься до процесуальних аномалій (підрозділ 3.2. Розділу 3 дисертації). Адже «аномальність» ризику не може обґрунтовуватись лише з огляду на зміст ст.12 ЦПК України, чи то визначати правозастосовність в процесуальних провадженнях та стадіях. А спроба автором його більш широкої верифікації чим на загально засадних умов конкретного інституту змагальності, не носить практичного характеру для цивільної процесуальної форми. Оскільки очевидно, що суд чи то учасники цивільного процесу, можуть нівелювати у такий спосіб будь-які процесуальні інструменти що спрямовуються для розгляду і вирішення цивільної справи судом, внаслідок чого, мета та завдання цивільного процесу не досягатиметься в принципі, а процесуальна

форма, як чіткий і послідовний порядок розгляду і вирішення цивільної справи втрачатиме свій сенс через «псевдо-виявлення» «ризиковості».

Водночас, якщо зв'язок процесуального ризику відстежується з огляду на юридичну, ту чи іншу, конструкцію, то не відстежується процесуальний механізм його застосування, адже юридична процедура, про яку вів мову автор дисертації в Розділі 1, не притаманна для цивільної процесуальної форми, оскільки суд діє не за припущеннями, а в силу процесуального закону, який повинен бути регламентованим, а алгоритм суду – передбаченим. Саме на цьому ґрунтується один із принципів верховенства права – правова визначеність.

3. Критикуючи сучасні наукові доробки у сфері цивільного процесу, які стосуються інститутів «ускладнень в цивільному процесі», «затягувань в цивільному процесі» (с.244 дисертації) тощо, дисертант пропонує їх об'єднувати в одну когорту, охоплюючи аномалії цивільного процесу, при цьому відносячи їх до феноменів безпеки (с.252–253 дисертації). Автор акцентує увагу на тому, що такі аномалії підпадають під потребу правового регулювання саме безпековими інструментами обґрунтовуючи це розширеним підходом до сприйняття інституту ускладнень в цивільному процесі (с.254 дисертації). Натомість така позиція виглядає дещо казуїстично, адже розуміння «ускладнень» та «затягувань» у буквальному сенсі втрачається, оскільки «аномальність» пояснюється вже недосконалою юридичною конструкцією, коли закономірність процесуальних механізмів такої конструкції регламентована (визначена) самим же законом.

4. Викликає певне занепокоєння пропонування включити у теорію права концепцію обмеження судом цивільних процесуальних прав. Тут, слід задатись питанням про об'єктивно-суб'єктивний склад таких обмежень, їх диференціацію: йдеться про суб'єктивні права, які закріплені в процесуальному законі, чи й в матеріальному праві також? Як бути тоді із природними правами, позитивними правами, як правами першого та другого покоління? Адже очевидно, що їх характер та правова природа інші, а

правове регулювання, як і механізм забезпечення реалізації, теж не однакові. До того ж, виділене в особливу групу дисертантом право на цивільну процесуальну безпеку, за логікою, повинне забезпечувати реалізацію усіх перелічених вище варіантів права. Зрештою, як тоді бути із пропонованою концепцією обмеження, принципом пропорційності в цивільному процесі, який ж механізм?

5. Можна висловити певні заперечення щодо способу, механізмів та особливостей застосування концепту цивільної процесуальної безпеки з огляду на специфіку тих чи інших категорій цивільних справ, до прикладу: у справах окремого, наказного та позовного провадження; у спорах, що витікають із сімейних правовідносин, договірних чи то зобов'язальних, у спорах, що витікають із земельних правовідносин, житлових правовідносин, у судових провадженнях, які стосуються визнання та виконання рішень іноземного суду, що підлягають примусовому виконанню та тих, що не підлягають примусовому виконанню, у справах про надання дозволу на примусове виконання рішень третейських судів, у справах, що стосуються забезпечення судового контролю за виконанням судових рішень тощо.

Проте наведені вище критичні зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованого дослідження, оскільки не зачіпають основних, концептуальних положень дисертаційної праці. Вони можуть слугувати підґрунтям для плідної дискусії в процесі захисту дисертації, бути уточненими.

На підставі зазначеного можна дійти **висновку**, що дисертація **Мельника Я.Я. «Безпека цивільного процесу: теоретико-правове дослідження»** є помітним внеском в розвиток сучасної теоретико-правової науки. Вона являє собою новаторське за своїм характером дослідження актуальної проблеми, містить науково обґрунтовані результати, які в сукупності розв'язують важливе наукове завдання, що має істотне значення для науки загальної теорії права та цивільного процесуального права, адже

автором розроблений цілісний, комплексний, міжгалузевий концепт забезпечення безпеки в цивільному процесі.

Дисертація є завершеною самостійною працею, яка відповідає вимогам пп. 9-10 Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567, а її автор – Мельник Ярослав Ярославович заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.01 – теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень

Офіційний опонент

**доктор юридичних наук, професор,
декан юридичного факультету Сумського
національного аграрного університету**

С.І.Запара

«_____» травня 2019 р.